

ORTADOĞU BÖLGESİNDE MEDYA: ALTERNATİF ARAÇLAR, BİLGİ ÜRETİMİ VE İKTİDAR ETKİSİ

MERVE ZORLU

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

Ortadoğu bölgesinde medyanın 1990'lı yıllara kadar önemli oranda toplumsal tepkilerin kontrol altında tutulmasına, iktidarın meşruiyet üretmesine ve otoriter yönetimlerin devamlılığına hizmet ettiği görülmektedir.

”

Tarihin tüm dönemlerinde algı yönetimi için farklı uygulamaların kullanıldığı görülmüştür. Küreselleşme ve teknolojinin eş zamanlı ilerleyişiyle birlikte algı yönetimi için bilgiye sahip olma ve üretme bir güç hâline dönüşmüştür. Neticesinde ise bilgi gücünü elinde tutmak ve algıyı yönetmek için medya önemli bir araç hâline gelmiştir. Bu araç demokratik toplumlar ve onların yönetimleri için ayrılmaz bir parça hâline dönüşürken, demokrasinin gelişmediği toplumlarda otoriter/totaliter rejimlerin istikrarını korumaları için kullanılmaktadır. Nitekim genel olarak otoriter rejimlerin hâkim olduğu Ortadoğu bölgesinde medyanın 1990'lı yıllara kadar önemli oranda toplumsal tepkilerin kontrol altında tutulmasına, iktidarın meş-

ruiyet üretmesine ve otoriter yönetimlerin devamlılığına hizmet ettiği görülmektedir. Ancak 21. yy. ile medya araçları çeşitlenmiştir ve Arap toplumları yeni kamuoyu alanları oluşturabilmiştir. Bu durum Arap hükümetlerinin medya

üzerindeki sansür ve baskı girişimlerini de artırmıştır. Günümüzde de medyanın bilgi kurma gücünü Ortadoğu'daki hükümetler hegemonyaları altında tutmaya devam etmektedir. Bu sebeple medya araçlarının kullanımı artsa

dahi etki alanının belirli sınırlar içinde kaldığı görülmektedir.

ALGIYI VE BİLGİYİ KONTROL ETME ARACI OLARAK MEDYA

İnsanlık tarihinde gelişim ve dönüşüm daima devam etmektedir. Milletler, devletler, kitleler, topluluklar olayları veya olguları kendi menfaatlerine hizmet etmesi için tarih boyunca farklı yöntemler kullanmışlardır. Bu yöntemlerden en etkili olanı ise günümüzde de önemini koruyan hedef kitleyi ikna eden, algıyı yönetme ve çıkara

hizmet edecek biçimde yönlendirme olmuştur. Bu algı yönetimi küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte medya odaklı hâle gelmiştir. Bir anlamda bilginin gücünü temsil eden medya demokratikleşme sürecinin de ayrılmaz parçası olarak kabul edilmiştir. Medyanın topluma bilgi sunması, kamuoyu yaratma alanı tanınması, toplum için iktidarı denetleyen ve gözetleyen işlev görmesi kurumsal demokrasinin yönetimi için önemli araç olarak görülmüştür. Ancak demokratik ülkelerde dahi medyanın hegemon söyleme hizmet amaçlı değerlendirildiği ve iktidar mücadelelerinin bir unsuru hâline dönüştüğü pek çok örnek söz konusudur. Keza demokrasinin gelişmediği toplumlarda bu durumun daha şiddetli olduğu ortadadır.

Otoriter/totaliter toplumlarda kitle iletişim araçları ve medya mevcut ideolojinin uygulamalarını ve söylemlerini meşrulaştırmada katalizör görevi görmektedir. Mevcut ideolojinin sürekliliğinin sağlanması yönünde bir algı yapılandırırken muhalif düşünceler gayrimişru olarak yapılandırılabilir. Hatta söz konusu karşıt düşüncelerin medyada yer edinebilmesi dahi en az düzeye indirilebilmektedir. Nitekim ister özel ister kamusal medya araçları olsun bilgiyi üretebilme gücüne sahiptir ve montajlanmış bir gerçeklik arzu edilen ideoloji çerçevesine medya ile gündem hâline getirilebilmektedir. Bu da otoriter/totaliter sistemlerde kamuoyunun rejime hizmet edecek biçimde oluşturulmasına alan tanımaktadır.

Medyanın algı yönetimi sürecinde kullanılması bilgiyi elinde tutma

gücüyle doğrudan ilişkilidir. Modern toplumlarda insanların faaliyetlerini düzenleyen temel kaynak bilgiden gelmektedir. Bu bilginin yayılmasını sağlayan ve kamuoyu oluşturan ise medya araçlarıdır. Bu sebeple bilgiye sahip olmak ve üretmek önemli bir güç durumuna gelirken medyanın kontrol altında tutulması da önemli hâle gelmiştir. Bilgi çağı olarak ifade edilen günümüz dünyasında medyanın ürettiği bilgi, geleneksel medya bağlamında kimi zaman büyük şirketler kimi zamansa medya patronları tarafından üretilmektedir. Ancak ekonomik ve teknolojik yetersizlikler söz konusu olduğunda büyük haber ajansları tarafından üretilen bilgiler aktarılabilir. Bu bağlamda kamu ya da özel fark etmeksizin medya araçlarının bazı etkiler altında kalarak farklı nedenlerle çeşitli amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Nihayetinde söylemler toplumlar üzerinde bir şekilde etki yarattığı için üretilen medya içerikleri kamuoyunda algıyı oluşturmada ve yönetmektedir.

Ortadoğu coğrafyasında tarihsel süreç içerisinde medya kullanımını etkileyen iki olgu öne çıkmaktadır. Bunlardan ilkinin yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar, ikincisinin ise teknolojik gelişmeler olduğu görülmektedir.

Ortadoğu bölgesi belirli bir çerçevede şekillendirilerek sunulan ve gündeme dönüştürülen bilginin medya araçlarıyla kitlelere ulaştırıldığı görülen önemli örneklerden birisidir. Burada medya araçları

ideolojilerin ve toplumsal rızanın oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda mevcut rejimin devamlılığına ve meşruiyetine ilişkin bir krizin ortaya çıkmamasına ya da bastırılabilmesine hizmet edebilmektedir. Bu coğrafyadaki medya kullanımı, medyanın hegemon gücün sansürü altında kalabileceğini ve belirli elit kesime hizmet edebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Ortadoğu bölgesindeki çoğu medya aracının iktidara yönelik alternatif söylem oluşturmaktan ziyade iktidarın paralelinde söylem ürettiğini ya da bu söylemi toplumsal zemine yaydığı anlaşılabilmektedir. Nitekim alternatif araçlar ve söylemler zaman içerisinde gelişmesine rağmen medyanın Ortadoğu bölgesindeki çoğu ülkede hâlen önemli oranda iktidarın toplumla ilişkisini kuran ve rejimle ilişkilerini denetleyen bir mekanizma olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Medyanın yarattığı bu etki Arap hükümetlerinde medyaya ilişkin kontrol mekanizmalarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu kontrol mekanizmaları medyanın alanını 1980'lerden itibaren iki şekilde sınırlamaya devam etmektedir. Bunlardan ilki Arap hükümetlerinin yaygın şekilde kullandığı sansür mekanizmalarıdır.

ORTADOĞU'DA MEDYA TEMELLİ GELİŞMELER VE İKTİDAR İLE İLİŞKİLER

Ortadoğu coğrafyasında tarihsel süreç içerisinde medya kullanımını

etkileyen iki olgu öne çıkmaktadır. Bunlardan ilkinin yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar, ikincisinin ise teknolojik gelişmeler olduğu görülmektedir. 20. yy. başlarında kullanılmaya başlanan medya, pan-Arap söyleminin üretimi, otoriter yönetimlerin devamlılığı ve toplumsal tepkilerin kontrol edilmesi için kullanılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise küreselleşme ve teknoloji etkileri medya kullanım alanlarında da görülmeye başlamıştır. Özellikle Körfez Savaşları'nın akabinde Arap dünyası gerek uluslararası gerekse de ülke içinde algı yönetimi ve kamuoyu oluşturmada medyanın önemli rolünü kavramıştır. Medya kullanımının siyasal ve toplumsal etkileri 90'lı yıllarda uydu yayıncılığı ve kitle iletişim araçları çerçevesinde şekillenirken, Arap ayaklanmaları sürecinde yeni medya araçları da etkisini göstermeye başlamıştır.

Medyanın yarattığı bu etki Arap hükümetlerinde medyaya ilişkin kontrol mekanizmalarının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu kontrol mekanizmaları medyanın alanını 1980'lerden itibaren iki şekilde sınırlamaya devam etmektedir. Bunlardan ilki Arap hükümetlerinin yaygın şekilde kullandığı sansür mekanizmalarıdır. Bu hükümetler genel olarak siyasi tartışmaları ve faaliyetleri sıkı denetim ve gözlem altında tutmaktadırlar. Özellikle mevcut rejimin istikrarına tehlike oluşturabilecek tartışma ve aktiviteleri kontrol etmeye çalışmaktadırlar. Bu kontrol hukuki ve bürokratik baskılarla oluşturulan sansür mekanizmasıyla sağlanmaktadır. Basın özgürlüğüne engel olan bu sansür uygulamaları her ülkede farklılık gösterebilmektedir.

Suudi Arabistan, Suriye, Bahreyn, Kuveyt ve Umman aşırı rejim odaklıyken, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Ürdün, Yemen, Lübnan görece daha özgür içerikler üretebilmektedir. Mısır ise her iki gruba kıyasla uluslararası medyaya daha çok entegre olma eğilimindedir. Ancak birçok Arap ülkesinde basılı yayın araçları hükümet lisansı olmadan kullanılamamaktadır. Ayrıca mevcut lisanslar da hükümet politikaları doğrultusunda kolayca iptal edilebilmektedir. Bu bağlamda basına ilişkin kanunlar özgürlükten ziyade hangi alanlarda nasıl haberler yapılabileceğini çerçevelemektedir. Örneğin, Yemen ve Kuveyt'in basına ilişkin güncel kanunları incelendiğinde anayasaya, dine, emire ya da ahlaki konulara yönelik eleştirel yayının suç olarak kabul edildiği görülmektedir.

İkinci olarak sınırlamalar medya araçları sahipliği üzerinden kurulmaktadır. Örneğin gazetelerin sahipliğinin genel olarak belirli gruplara ait olduğu görülmektedir. Bu grupları ya doğrudan hükümet veya siyasi partiyle ilişkili kişiler ya da hükümetle ticari, ailevi ve siyasi ilişkileri olan kişilerin şirketleri oluşturmaktadır. Mısır'daki Al-Ahram gazetesi bunun önemli örneklerinden birisidir. Ayrıca Katar'daki altı önemli gazete her ne kadar hükümet teşebbüsünden bağımsız kurulan yayın organları olsa da sahipliklerine bakıldığında emirin aile mensupları ya da emir ile politik ilişkiler yürüten iş insanları olduğu görülmektedir. Yine ev sahibi ülkesi Katar olan el-Cezire'nin de sansürün farklı etkilerine uğradığı görülmektedir. Arap Yarımadası'nda basın özgürlüğüne

ilişkin mevcut tabuları yıkma eğilimdeki yayın içeriklerine rağmen el-Cezire'nin Katar'a ilişkin sorunlara değinmediği ve eleştirel yaklaşmadığı söylenebilir. Diğer bölge ülkelere eleştirel bir yaklaşım sergilerken menşe ülkesi hakkındaki haber içeriklerinin oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Nitekim el-Cezire'nin bağımsız bir tüzel kişilik olduğunun sıkça ifade edilmesi, Katar hükümeti tarafından maddi olarak desteklediği ve kanal yönetimindeki görevli kişilerin hükümetle aile bağları bulunan kişiler olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu durum da Arap medyasında eleştirel yaklaşım alanının

dahi sınırlarının çizildiğini gösterir niteliktedir. Bu sayede medya araçlarının önemli kısmı mevcut hükümetlerin çıkarı ve arzusuna yönelik algı oluşturulabilmekte ve yönetilebilmektedir.

Arap medyasında diğer problemler alan reklam gelirlerindeki ve tiralardaki düşük seviyelerden doğan ekonomik zorluklardır. Bu sebeple son dönemde birçok basılı yayın sadece online olarak medya hayatına devam etme kararı almıştır. Bu düşüşteki temel neden yukarıda bahsi geçen medyanın sansür ve baskı altında kalmasıdır. Çünkü genç nüfusun mevcut medya araçlarına olan güvensizliği, in-

ternetin yaygınlaşması ve sosyal medya araçlarına yönelim Arap ayaklanmalarından itibaren artmaya devam etmektedir. Nitekim internetin Arap toplumları için yeni bir kamusal tartışma alanı sağladığına inanılmaktadır. Özellikle ayaklanma süreçlerindeki deneyim bu medya araçlarıyla eylemlerin kitlesel boyutlara ulaşabileceğini ve diğer ülkelere hızla yayılmasını sağlayabileceğini göstermiştir. Ancak bu sosyal medya ve internet kullanımının gerek ayaklanmalar sürecinde gerekse de günümüzde her ülkede aynı etki alanına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, Libya ve Tunus'taki sosyal medya etkisinin Mısır'a kıyasla kısmen düşük seviyede kaldığı görülmüştür. Suriye rejiminde de benzer durum yaşanmıştır. Beşar Esad rejiminin bilgi üretimini tekelinde tutması ve buna yönelik baskıcı basın yönetimi sosyal medyanın uzun süre sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak gerek geleneksel gerek yeni medya araçlarının Arap toplumlarında kendine yer bulabildiği önemli geçektir. Ancak teknolojik gelişmelerle beraber oluşan bu alanın tek başına Ortadoğu bölgesinde demokratikleşmeyi kökleştiremeyeceği Arap ayaklanmaları sonrasında deneyimlenmiştir. Nitekim Arap ülkelerinde medya ve internet sahiplikleri, bilgi üretim gücü ve dağıtım kanallarının kontrolleri istenen niteliklere ulaşmamaktadır. Bunun temel sebebi sansür olsa da erişime ilişkin problemler ve teknolojik alt yapı yetersizlikleri de etkili olmaktadır. Bu durum Arap medyasının "rejim yanlısı" tutumunu korumasına alan sağlamaktadır. ■

